

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu  
Institut za pedagogiju i andragogiju

# **KVALITET U OBRAZOVANJU**

Beograd, 2011.

**Izdavač:**

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu  
 Institut za pedagogiju i andragogiju  
 Čika Ljubina 18-20, Beograd

**Urednici:**

Prof. dr Nada Kačavenda-Radić  
 Doc. dr Dragana Pavlović-Breneselović  
 Doc. dr Radovan Antonijević

**Recenzenti:**

Dr Živka Krnjaja  
 Dr Olivera Gajić  
 Dr Željko Bralić

**Za izdavača:**

Dr Radovan Antonijević

**Korektor:**

Mira Savić

**Tehnički urednik i dizajn korica:**

Zoran Imširagić

**Štampa:**

Čigoja štampa, Beograd

**Tiraž:**

300 primeraka

ISBN 978-86-82019-65-7

Izdavanje ovog tematskog zbornika  
 finansirano je sredstvima Ministarstva  
 prosvete i nauke Republike Srbije

CIP - Katalogizacija u publikaciji  
 Narodna biblioteka Srbije, Beograd

005.6:37(497.11)(082)  
 371.3(497.11)(082)  
 371.26/.27(497.11)(082)  
 371.136(497.11)(082)

KVALITET u obrazovanju / [urednici Nada Kačavenda-Radić, Dragana Pavlović-Breneselović, Radovan Antonijević]. - Beograd : Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta, 2011 (Beograd : Čigoja). - 239 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Podaci o urednicima preuzeti iz kolofona. - „Svi radovi u tematskom zborniku koji je pred nama nastali su kao rezultat rada na projektu Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu „Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji...” --> predgovor. - Tiraž 300. - Str. 6: Predgovor / Nada Kačavenda-Radić, Dragana Pavlović-Breneselović, Radovan Antonijević. - Podaci o autorima: str. 237-239. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Abstracts. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-82019-65-7

1. Kačavenda-Radić, Nada [urednik] [autor dodatnog teksta]

a) Obrazovanje - Upravljanje kvalitetom - Srbija - Zbornici

b) Učenici - Ocenjivanje - Srbija - Zbornici

c) Nastavnici - Vrednovanje - Srbija - Zbornici

COBISS.SR-ID 188480268

# SADRŽAJ

PREDGOVOR .....	5
NEKI ASPEKTI PROMENA U VREDNOVANJU USPEŠNOSTI UČENIKA U ŠKOLI .....	7
<i>Slađana Anđelković i Zorica Stanisavljević-Petrović</i>	
STUDIJA TIMSS KAO MODEL VREDNOVANJA KVALITETA OBRAZOVANJA .....	23
<i>Radovan Antonijević</i>	
KVALITET I PARTICIPACIJA U OBRAZOVANJU: AKTIVNO UČENJE KAO DUGOROČNA MERA .....	39
<i>Aleksandar Bulajić i Maja Maksimović</i>	
PRVE STUDIJE O KVALITETU OBRAZOVANJA U SRBIJI .....	55
<i>Aleksandra Ilić-Rajković i Ivana Luković</i>	
KVALITET DOKOLIČARSKOG I KOMUNIKACIONO-MEDIJSKOG OBRAZOVANJA ODRASLIH .....	73
<i>Nada Kačavenda-Radić, Tamara Nikolić-Maksić i Bojan Ljujić</i>	
OBRAZOVANJE U KONTEKSTU EKONOMSKOG RASTA I RAZVOJA. . .	99
<i>Radivoje Kulić</i>	
MULTIMODALNI PRISTUP U PROCENI KVALITETA OBRAZOVANJA	113
<i>Snežana Medić, Zorica Matejić-Đuričić i Zorica Milošević</i>	
NAČINI RAZUMEVANJA I KONCEPTUALIZOVANJA KVALITETA OBRAZOVANJA U NASTAVI .....	135
<i>Milica Mitrović i Lidija Radulović</i>	

EVALUACIJA NA PODRUČJIMA MENADŽMENTA/RAZVOJA LJUDSKIH RESURSA I MENADŽMENTA U OBRAZOVANJU.....	157
<i>Kristinka Ovesni, Šefika Alibabić i Jovan Miljković</i>	
EVALUACIJA U SISTEMU KVALITETA STRUČNIH OBUKA ZA ODRASLE.....	173
<i>Aleksandra Pejatović i Kristina Pekeč</i>	
KONCEPT I DIMENZIJE KVALITETA OBRAZOVANJA ODRASLIH U EVROPSKIM OKVIRIMA .....	189
<i>Katarina Popović</i>	
OSNOVNI PRISTUPI KVALITETU RADA NASTAVNIKA I NJIHOVE ODLIKE .....	203
<i>Milan Stančić</i>	
UNAPREĐIVANJE KVALITETA OBRAZOVANJA I VREDNOVANJE PROFESIONALNIH KOMPETENCIJA BUDUĆIH GIMNAZIJSKIH PROFESORA U SRBIJI U XIX VEKU .....	221
<i>Nataša Vujisić-Živković</i>	
PODACI O AUTORIMA.....	237

# KVALITET DOKOLIČARSKOG I KOMUNIKACIONO-MEDIJSKOG OBRAZOVANJA ODRASLIH

Nada Kačavenda-Radić, Tamara Nikolić-Maksić i Bojan Ljujić  
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

## Apstrakt

Rad predstavlja opšti teorijski pristup istraživačkom projektu *Kvalitet i modeli obrazovanja kao činilac (kvaliteta) življenja u slobodnom vremenu i komunikacijama odraslih*. Osnovna svrha ovog članka je u pokušaju razumevanja sadržaja pojmova i njihovih odnosa kao osnova za dalja teorijska i empirijska ispitivanja. Kvalitetu dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja pristupa se u kontekstu složene paradigme kvaliteta življenja savremenog čoveka. Najpre se analizira kvalitet obrazovanja kroz prizmu kvaliteta življenja odraslih u slobodnom vremenu. Ustanovljen je kompleksan interakcijski, interferirajući i uzročno-poslednični odnos. Potom se promišlja samoostvarivanje ličnosti kao jedne od dominantnih odlika kvaliteta dokoličarskog obrazovanja. Pokazalo se da se samoostvarenost javlja kao spona između kvalitetnog obrazovanja i kvaliteta življenja u slobodnom vremenu. Treći deo rada posvećen je jednoj od zajedničkih komponenti kvaliteta dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja – označenost stvarnim i virtuelnim svetom. Posebno se insistira na informaciono-komunikaciono-tehnološkoj i medijskoj pismenosti. One su danas preduslov i neophodan element kvaliteta življenja u svim segmentima, pa i u onom koji nazivamo slobodno vreme. Kao najrelevantnije, najopštije i zajedničke karakteristike kvaliteta dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja, prepoznate su sledeće: vrednosna obojenost – poželjna preferencija sa kognitivnim, motivacionim i emocionalnim aspektom; razvoj potencijala i samoostvarivanje ličnosti; okvir mogućnog (društveno-kulturna uslovljenost, istoričnost, klasnost i slično, naučnotehnološka, obrazovno-tehnološka, te komunikaciono-tehnološka i medijska uslovljenost, strategijska usmerenost); relativnost i promenljivost; kontinuiranost i trajnost; razvojnost u kvantitativnom i kvalitativnom smislu; različitost po opštosti i uporedivost stepena; označenost stvarnim i virtuelnim svetom. Izdvojene karakteristike međusobno su povezane i kroz svaku se prelamaju ostale.

**Ključne reči:** kvalitet obrazovanja, kvalitet življenja, dokoličarsko obrazovanje, ICT i medijska pismenost, slobodno vreme.

## Uvod

U radu se bavimo nekim bazičnim teorijskim postavkama istraživačkog projekata pod nazivom „Kvalitet i modeli obrazovanja kao činilac (kvaliteta) življenja u slobodnom vremenu i komunikacijama odraslih“. U okviru ovog projekta, *predmet* ispitivanja ima dva modaliteta:

- Dokoličarsko obrazovanje odraslih (obrazovanje u slobodnom vremenu; obrazovanje za slobodno vreme; obrazovno pripremanje profesionalaca u ovoj oblasti), i
- Komunikaciono-medijsko obrazovanje odraslih (komunikaciono-medijska pismenost i komunikaciono-medijske veštine).

Najopštije rečeno, *cilj* je ispitivanje povezanosti obrazovanja odraslih sa raznim aspektima sledećih fenomena: slobodno vreme (turizam, rekreacija, igra, vrednosne orijentacije, slobodno vreme specifikovanih grupa: zaposleni, penzioneri, odrasli sa specijalnim potrebama itd.) i komunikacije odraslih (posebno informaciono-komunikacione tehnologije).

Svrhu istraživanja, koje ima teorijsko-empirijski karakter, nalazimo u njegovom značaju i mogućim naučnoteorijskim i naučnopraktičnim implikacijama.

Naime, *naučnoteorijski značaj i implikacije* vidimo u doprinosu daljem razvoju mladih naučnih disciplina andragogije i pedagogije koje se bave slobodnim vremenom i naučnih disciplina andragogije i pedagogije iz oblasti komunikacija i medija.

*Naučnopraktični značaj i implikacije* prepoznajemo u sledećem:

- Doprinos uobličavanju nacionalne strategije za dokoličarsko i komunikaciono-medijsko obrazovanje;
- Doprinos izradi dokumen(a)ta na nacionalnom nivou o dokoličarskom i komunikaciono-medijskom obrazovanju u vaspitno-obrazovnom (školskom) sistemu, komuni i obrazovnoj pripremi profesionalaca za vaspitno-obrazovni rad u ovim oblastima – u skladu sa aktuelnim svetskim i evropskim dokumentima i poveljama (pre svega, imamo u vidu *International Charter for Leisure Education, World Leisure Organization*);
- Doprinos uobličavanju nacionalnog modela za dokoličarsko i komunikaciono-medijsko obrazovanje (podrazumeva i ispitivanje mogućnosti modifikovanja nekog od postojećih modela, na primer, po uzoru na izraelski);
- Direktne refleksije na uobličavanje i stalno usavršavanje nastavnih programa adekvatnih predmeta u univerzitetskom pripremanju andragoga i pedagoga kao profesija.

Jedna od osnovnih pretpostavki od kojih polazimo glasi: Kvalitet dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja utoliko je veći ukoliko dopri-

nosi kvalitetu življenja čoveka. Teorijskoj proveri te hipoteze, u biti, posvetili smo ovaj rad.

Strukturirali smo ga u tri dela. U prvom, kvalitet obrazovanja analiziramo kroz prizmu kvaliteta življenja u slobodnom vremenu odraslih. Intencija je da uočimo osnovnu prirodu tog odnosa i pokušamo da izdvojimo relevantne karakteristike kvaliteta dokoličarskog obrazovanja. Drugi deo članka smo posvetili promišljanju samoostvarivanja ličnosti, jedne od najdominantnijih odlika kvaliteta dokoličarskog obrazovanja, kroz koju se prelamaju i ostale. Dattilov model dokoličarskog obrazovanja učinio nam se zgodnim za ilustraciju. U trećem delu bavimo se zajedničkom komponentom kvaliteta dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja odraslih koja je istovremeno konstituent kvaliteta življenja savremenog čoveka – označenost stvarnim i virtuelnim svetom. Posebnu pažnju posvećujemo razmatranju humanog aspekta tehnološkog razvoja i određenju informaciono-komunikaciono-tehnološke i medijske pismenosti. Danas je ova pismenost preduslov i neophodan element kvaliteta življenja u svim segmentima, pa i u onom koji nazivamo slobodno vreme.

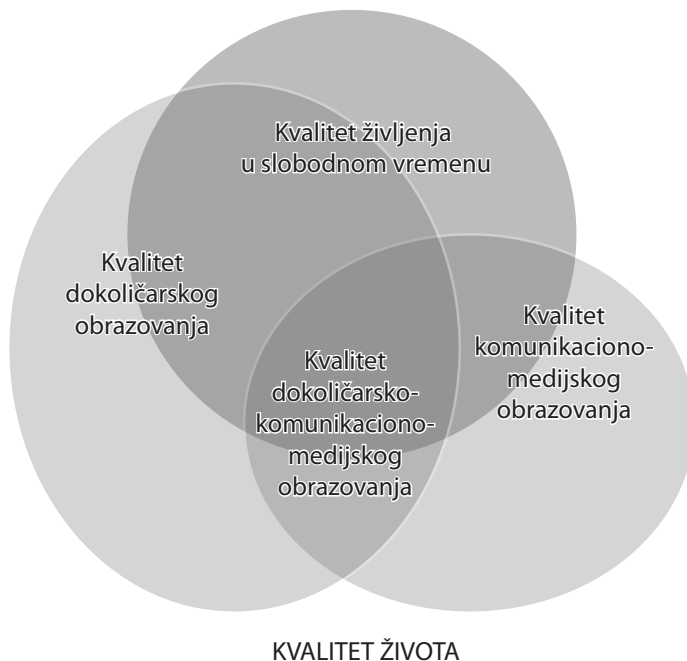
Stoga, svrha ovog članka ogleda se u pokušaju razumevanja sadržaja pojmovi i njihovih odnosa kao osnova za dalja teorijska i empirijska ispitivanja.

## **Kvalitet obrazovanja u kontekstu paradigme kvaliteta življenja u slobodnom vremenu**

Kvalitet spada u najopštije pojmove. Nalazimo ga još u Aristotelovom spisku deset kategorija. Stoga je obim, time i sadržaj tog pojma toliko širok da je gotovo neograničen. Može se dovesti u vezu ne samo sa svakom ljudskom delatnošću i proizvodom, nego i sa svakom pojavnošću. Veliki je broj definicija kvaliteta, jer su i mnogobrojni aspekti njegovog posmatranja (WHO, 2006; Kosar i Rašeta, 2005; Pejatović, 2005; Stake, 2001). Odrednice i standardi kvaliteta postavljaju se i od strane raznih međunarodnih organizacija. Pomenimo samo napore Međunarodne organizacije za standarde (International Standard Organization – ISO) i Evropske organizacije za kvalitet (EOQC).

Pojam „kvalitet obrazovanja“ jeste uži, ali još uvek opšti pojam. Da li je kvalitet obrazovanja moguće tumačiti drugačije nego kroz čoveka i efekte koje ima na njegov život? S jedne strane, mislimo na razvoj ličnosti (stavove, vrednosti, motive, potrebe, preferencije itd.) i to u svim sferama (kognitivna, afektivna, voljna), a s druge, na njegovo sveukupno stvarno ponašanje (življenje). Imajući u vidu svrhu obrazovanja, bez obzira što su se ciljevi, metodi, sadržaji i drugo menjali tokom istorije, čini se da nije.

Specifičnost predmeta naših interesovanja upućuje da kvalitet obrazovanja možemo razumeti stavljajući ga u odnos sa ništa manje apstraktnim pojmom kvaliteta življenja u slobodnom vremenu. Kvalitet obrazovanja iskazuje se i potvrđuje kroz kvalitet življenja. Upotrebna vrednost obrazovanja, u ovom slučaju dokoličarskog, koje delom može biti komunikaciono-medijsko i komunikaciono-medijskog, koje delom spada u dokoličarsko, ima svoju potvrdu kroz kvalitet korišćenja slobodnog vremena (Slika 1). Teško je reći šta ima jaču determinišuću moć.



**Slika 1:** Odnos pojmova

Pri pokušaju definisanja kvaliteta življenja u slobodnom vremenu odraslih, pored ponašanja, odnosno aktualizacije određenih vrednosti tj. *življenog*, ne može biti zanemaren i vrednosni aspekt tj. *vrednovano*. U skladu sa humanističkim pristupom za koji smo se opredelili, najkonciznije rečeno, pod kvalitetom življenja u slobodnom vremenu podrazumevamo *vrednovano postignuće u okviru mogućnog* (Kačavenda-Radić, 1992).

U ovako opšte postavljenoj odrednici *vrednovano* nalazi smisao u činjenici da je kvalitet uvek vrednosna kategorija. Neko nešto vrednuje u interesu određivanja kvaliteta. To ukazuje na relacioni karakter kvaliteta (subjektivno-objektivni). Budući da je po sebi vrednost, kvalitet je uvek poželjan. Poželjnost kvaliteta ima



svoj kognitivni, motivacioni i emocionalni aspekt. Filogenetska i ontogenetska promenljivost sadržaja kategorije „kvalitet življenja u slobodnom vremenu“ čini je relativnom. Uslovljen je nizom društvenih, individualnih i prirodnih faktora. Time je i sadržaj pojma „kvalitet dokoličarskog obrazovanja“ promenljiv i relativan. No, valja zapaziti kontinuiranost i relativnu trajnost. Kvalitet ma koje vrste obrazovanja nekim aspektima se oslanja na manje ili više valjane korene duboko utkane u prošlost, drugim se bazira na specifičnostima savremenog trenutka, dok je trećim već projekcija budućnosti. Pored toga, ima i svoje uporedive stepene koji nam dozvoljavaju da zapažamo „kvalitetno“ i „kvalitetnije“.

Sa aspekta nauka o obrazovanju, *postignuće* u datoj odrednici valja ceniti stepenom čovekovog celokupnog duhovnog i materijalnog ostvarenja. Ukoliko je taj stepen viši, čovek je razvijeniji – većma se ostvario, razvio svoje potencijale te je bliži, prema Maslovljevoj koncepciji, samoaktualizaciji. Tako, *postignuće* (stepen ostvarenih potencijala kroz izabrane aktivnosti slobodnog vremena) postaje objekat vrednovanja i sadržaj (karakteristika) kvaliteta življenja u slobodnom vremenu. Svakako da je *postignuće* razvojan proces koji se konstantno menja tokom životnog ciklusa.

Postizanje kvaliteta življenja u slobodnom vremenu, njegovog činjeničnog i vrednosnog aspekta, nezamislivo je bez procesa dokoličarskog, a u savremenom trenutku i bez komunikaciono-medijskog obrazovanja. Budući da data kultura nudi univerzum aktivnosti kojima se može baviti u slobodnom vremenu, valja osposobiti (u velikoj meri to znači vaspitati i obrazovati) čoveka za adekvatan izbor aktivnosti (najbliži samoostvarenju) u situaciji najveće moguće slobode, kakvu obezbeđuje suština slobodnog vremena. Delovanje prema najvišim dometima svojih mogućnosti jeste glavni činilac kvaliteta korišćenja slobodnog vremena. Ukoliko dokoličarsko obrazovanje većma doprinosi tome, utoliko je ono kvalitetnije.

Čovek svesno bira aktivnosti kojima se bavi u svom slobodnom vremenu. Kada bi izostala svesnost, izostao bi i izbor. Izbor, pa makar bio po latinskoj izreci *Video meliora proboque, deteriora sequor*, čini se na osnovu svojstava sopstvene ličnosti, s jedne strane, a sa druge, u konglomeratu onoga što mu se nudi. No, čovek može da ne bude do kraja svestan svih uticaja i pritisaka koji čine da izbor nije u suštini rezultat njegove slobodne odluke, njegove svesne preferencije. Zato je treći elemenat odrednice kvaliteta življenja u slobodnom vremenu *okvir mogućnog*. Odnosi se na determinizme različitih nivoa i aspekata. Stepem čovekovog duhovnog i materijalnog postignuća u slobodnom vremenu ne zavisi samo od njegovih potencijala, nego i od mogućnog u datim uslovima. *Mogućno* je određeno mnogobrojnim faktorima, i opet, individualnim, socijalnim i prirodnim.

Svako *mogućno* ima svoj minimum i svoj maksimum. Ukoliko obrazovanje doprinosi višem stepenu *mogućnog*, utoliko je kvalitetnije. Kada bi se, s jedne strane, čovek osposobio za adekvatan izbor, čemu doprinosi dokoličarsko, ali i komunikaciono-medijsko obrazovanje, a sa druge, kada bi mu se nudila dovoljno široka mogućnost izbora, što u najvećoj meri zavisi od društveno-ekonomske i kulturne razvijenosti, približili bismo se idealu pedagogije i andragogije slobodnog vremena.

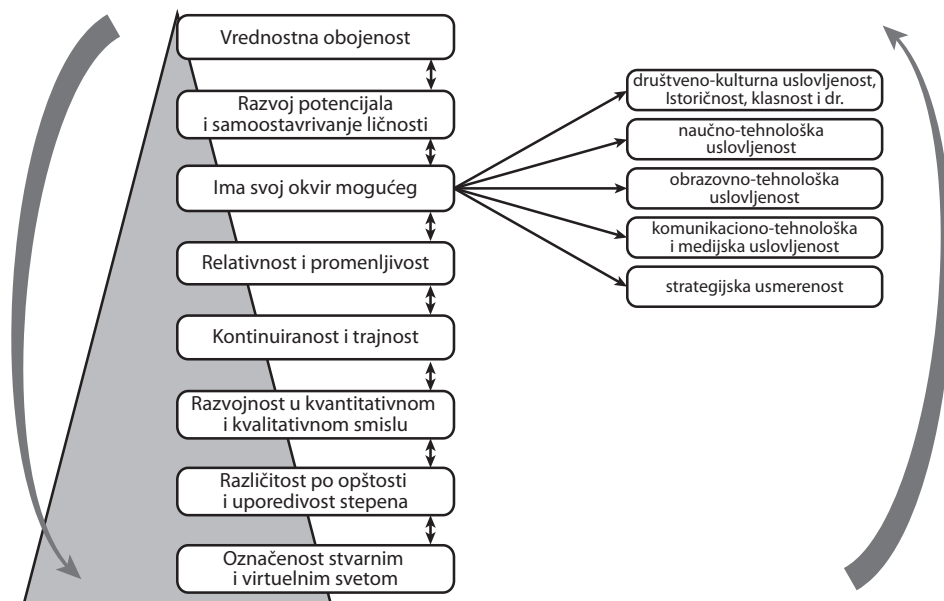
Prema tome, osnovni *kriterijum*, ali i *izvor* kvaliteta življenja u slobodnom vremenu, jeste ostvarena *humanost* i pojedinca i socijalne i fizičke okoline. Delovanje prema najvišim dometima svojih mogućnosti u datim socijalnim i prirodnim uslovima, čemu obrazovanje doprinosi, jeste glavni činilac kvaliteta korišćenja slobodnog vremena. Budući da je život (življenje) u slobodnom vremenu kompleksan i podrazumeva „svašta“ i u vrednosnom i u stvarnom (činjeničnom) smislu, *kvalitet* zahteva dalje da se raščlanjuje i konkretizuje. Posebno je to neophodno u istraživanjima pretežno empirijskog tipa u cilju operacionalizacije varijabli.

Sa našeg aspekta, bitno je zapaziti da se obrazovanje javlja dvodimenzionalno. Ono je komponenta kvaliteta življenja u slobodnom vremenu, ali i jedna od determinanti tog kvaliteta. Mnogobrojna istraživanja pokazuju da ukoliko aktivnosti slobodnog vremena sadrže više obrazovnih elemenata ili se približavaju obrazovnim aktivnostima, kvalitet življenja u tom vremenu na višem je nivou (Rojek, 2010, 2005; Nikolić Maksić, 2009; Kačavenda-Radić, 2008, 1997; Stebbins, 2006, 2004; Sivan & Ruskin, 2000; Grossman, 2000). S druge strane, ista i druga istraživanja pokazuju da su obrazovne karakteristike čoveka povezane sa načinom i kvalitetom življenja u slobodnom vremenu.

Prema tome, odnos kvaliteta obrazovanja i kvaliteta korišćenja slobodnog vremena je *interakcijski*, *interferirajući* i *uzročno-posledični*. Međusobno se određuju, prožimaju i prepliću, utiču jedan na drugi, a izvor, kriterijum i krajnji ishod im je isti – *humanost*. Stoga su opšte karakteristike kvaliteta dokoličarskog i dela komunikaciono-medijskog obrazovanja, koji spada u dokoličarsko, kompatibilne sa odrednicom kvaliteta življenja u slobodnom vremenu.

Budući da se kvalitetom komunikaciono-medijskog obrazovanja bavimo šire u potonjem tekstu, ovde se koncentrišemo na opšte, manje ili više pomenute karakteristike kvaliteta dokoličarskog obrazovanja, koje su ujedno i opšte karakteristike segmenta komunikaciono-medijskog obrazovanja označenog kao dokoličarsko. Bez pretenzije da obuhvatimo sve, kao najrelevantnije karakteristike kvaliteta dokoličarskog obrazovanja izdvajamo:

- Vrednosnu obojenost – poželjna preferencija sa kognitivnim, motivacionim i emocionalnim aspektom;
- Razvoj potencijala i samoostvarivanje ličnosti;
- Ima svoj okvir mogućeg koga determiniše:
  - društveno-kulturna uslovljenost, istoričnost, klasnost itd.;
  - naučnotehnoška uslovljenost,
  - obrazovno-tehnoška uslovljenost,
  - komunikaciono-tehnoška i medijska uslovljenost,
  - strategijska usmerenost;
- Relativnost i promenljivost;
- Kontinuiranost i trajnost;
- Razvojnost u kvantitativnom i kvalitativnom smislu;
- Različitost po opštosti i uporedivost stepena;
- Označenost stvarnim i virtuelnim svetom.



**Slika 2:** Karakteristike kvaliteta dokoličarskog obrazovanja

Kao što je prikazano na Slici 2, sve karakteristike su međusobno povezane i kroz svaku se prelamaju ostale. Doduše, u određenju kvaliteta različitih vrsta dokoličarskog obrazovanja, svaka od pobrojanih je zastupljena različitim intenzitetom. Kvalitet dokoličarskog obrazovanja dalje se konkretizuje kroz uže pojmove koji čine njegove konstitutivne elemente: obrazovanje u

slobodnom vremenu, obrazovanje za slobodno vreme i obrazovno pripremanje profesionalaca za rad u ovoj oblasti (Kačavenda-Radić, 2010, 2009). Učinjena, ali i dalja konkretizacija ovih pojmova podrazumeva i segmente koji se odnose na kvalitet komunikaciono-medijskog obrazovanja.

## **Dokoličarsko obrazovanje kao činilac samoostvarivanja**

Vrednosna obojenost kvaliteta dokoličarskog obrazovanja, pored ostalog, ukazuje na značaj poimanja percepcije tog kvaliteta. Parametri lične percepcije kvaliteta življenja su mnogostruki. Zadovoljstvo svojim slobodnim vremenom i onim što činimo u njemu bitno pretpostavlja i ukazuje na opšti kvalitet življenja (Brajša-Žganec, Merkaš & Šverko, 2011; Sivan & Ruskin, 2000). Važi i obrnuto, kvalitet življenja determiniše okvire, izbore i načine delovanja, vrednovanja i angažovanja u slobodnom vremenu. U centru ovog kompleksnog uzajamnog i interferirajućeg odnosa jeste čovek i njegova ličnost. U svom slobodnom vremenu, čovek najpre može da izrazi i ostvari sebe i deluje prema najvišim dometima svojih mogućnosti (Kačavenda-Radić, 1992). Tako se doživljaj lične ostvarenosti javlja kao bitna komponenta doživljaja kvaliteta života.

Teško je zamisliti postizanje kvaliteta življenja bez obrazovanja, koje se u tom kontekstu javlja kao njegov rezultat, ali i kao njegova determinanta. Obrazovanje doprinosi opštoj kulturi korišćenja slobodnog vremena, a što je ova kultura na višem nivou, može se reći, to se kvalitetnije živi (isti izvor). Obrazovanje, u tom smislu, ima dvojaku ulogu, odnosno ulogu pronalazi u dva svoja bitna segmenta: obrazovanju u slobodnom vremenu i obrazovanju za slobodno vreme. Ukoliko više doprinese kvalitetu življenja u ova dva segmenta, dokoličarsko obrazovanje, kao fenomen koji ih objedinjuje, i samo je utoliko kvalitetnije. Doživljaj ostvarenosti u slobodnom vremenu u funkciji kvaliteta življenja, prepoznaje se kao krajnji cilj programa namenjenih obrazovnom pripremanju za korišćenje slobodnog vremena, a isto tako kao i kriterijum izbora i načina pristupanja 'korišćenja' obrazovnih aktivnosti u slobodnom vremenu.

Kada se radi o *obrazovanju u slobodnom* vremenu, ne postavlja se kao suštinsko pitanje sam kvalitet tog obrazovanja, već pitanje mogućnosti i potencijala birane ili željene obrazovne aktivnosti da bude u funkciji (samo)ostvarenja ličnosti. Odnosno, koja je to aktivnost, pod kojim uslovima i kada će ona to biti. Ličnost u tom procesu dolazi do izražaja na svim mogućim nivoima, što i potvrđuju nalazi nekih empirijskih istraživanja. U empirijskoj studiji kojom je ispitivan self-koncept studenata i njihovo obrazovno ponašanje u slobodnom vremenu, utvrđeno je da pojedinac bira i realizuje, ali isto tako i vrednuje aktivnosti u skladu sa

doživljajem sebe (Nikolić-Maksić, 2009). Na osnovu takvih nalaza, verovatnom se čini pretpostavka da se osoba uključuje i vrednuje one obrazovne aktivnosti za koje procenjuje da pružaju mogućnost da se u njima ili kroz njih ostvari i realizuje sebe.

Iako je doživljaj sebe, a onda i doživljaj samoostvarenosti (ili bolje reći, pogotovo doživljaj samoostvarenosti), za mnoge neuhvatljiv i teško razumljiv fenomen, naročito sa stanovišta empirijskog proučavanja, postoje jasne, kako teorijske, tako i empirijske studije koje ukazuju da je više nego relevantan u proučavanju ljudskog ponašanja (pa tako i obrazovnog ponašanja u slobodnom vremenu). Budući da je doživljaj sebe, kao i doživljaj lične ostvarenosti bitan za razumevanje načina korišćenja slobodnog vremena, direktne i jasne su implikacije na obrazovne programe koji se dizajniraju da menjaju taj doživljaj. Kao što važi i za pristupanje u životu uopšte, da ljudi sa negativnim doživljajem sebe misle, osećaju i ponašaju se na načine koji umanjuju njihov kvalitet života (Swann, Chang-Schneider & Larsen McClarty, 2007), tako je opravdano pretpostaviti da se to isto dešava i u njihovom slobodnom vremenu. Iz tog razloga, neophodno je da edukatori i profesionalci u oblasti dokoličarskog obrazovanja razviju nove i usavrše postojeće strategije za poboljšanje ovih „negativnih“ percepcija. Iz navedenog proizilazi, sa našeg aspekta, nezaobilazna premisa, da postojeći ili trenutni doživljaj sebe i sopstvene ostvarenosti može da se menja. U tome vidimo direktnu vezu, u svojoj složenosti, između ostvarenja i aktualizacije potencijala pojedinca, kvaliteta življenja i obrazovanja za slobodno vreme.

U kontekstu dokoličarskog obrazovanja, koncepti kvaliteta života koji obezbeđuju njegovu laku operacionalizaciju, a zatim i „objektivno“ ispitivanje i merenje, ne deluju naročito korisno. Onako kako mi shvatamo obrazovanje i razvoj čoveka u slobodnom vremenu i za slobodno vreme, uslovljava i naše shvatanje odnosa i veze koju vidimo između realizacije potencijala i kvaliteta življenja, a onda i obrazovanja. Tako, određenja kvaliteta života prema kome se ono odnosi na maksimizaciju zadovoljstva (pozitivni afekat) i minimalizaciju patnje (negativni afekat) (Maltby, Day & Barber, 2005), kao i „teorijska objašnjenja putem jaza“ ili „teorija multiplih diskrepancija“ (Micholos, 1989, prema: Pejatović, 2005) deluju nam, za naše potrebe, isuviše pojednostavljena, donekle jednostrana i uska. Ono što nedostaje ovim navedenim konceptima, pre svega, jeste pojam rasta, samoaktualizacije i pitanje značenja koje ima za individuu. Skloniji smo da relacije među ovim konceptima tražimo upravo u indikatorima koji ih objedinjuju u jedinstven koncept, odnosno onim koji naglašavaju pozitivno funkcionisanje ličnosti i ljudski razvoj i koji su usko vezani za subjektivne interpretacije sebe kao ostvarenog čoveka, koji vodi ispunjen život prožet zadovoljstvom i značenjem.

Ideja o ostvarenju sebe u kontekstu ličnog blagostanja i postizanja sreće kao koncepta, zaživela je pojavom humanističke psihologije sredinom 20. veka i idejama njenih istaknutih predstavnika Maslow-a (1982) i njegove koncepcije o samoaktualizaciji, kao i Rogers-a (1969) kroz njegovo shvatanje o potpuno funkcionišućoj osobi. Glavna premisa humanističke psihologije jeste u tome da ljudi poseduju slobodnu volju i prave izbore radi lične dobrobiti. Ono što je razlikuje od dotadašnjih pravaca jeste verovanje u postojanje tendencije za aktualizacijom – fundamentalnom motivacionom snagom, usmerenom na rast i razvoj (Savićević, 2002). U novijoj literaturi koja se bavi postizanjem sreće, blagostanja i kvaliteta života prepoznatljivo je nekoliko teorija, od kojih ćemo neke, nama najzanimljivije, predstaviti.

Jedna od njih je *PWB* (*psychological well-being*) teorija, za koju se posebno zalaže Ryff (Ryff & Singer, 2008; Ryff, Keyes & Hughes, 2003; Ryff, 1989). Autorka je analizirala više različitih pristupa u proučavanju sreće u raznim oblastima psihologije i došla do zaključka da sreću i blagostanje treba posmatrati kao celinu sastavljenu iz šest komponentata: samoprihvatanje (pozitivna evaluacija sebe i sopstvenog života); lični rast (osećanje kontinuiranog razvoja, viđenje sebe kao nekoga ko se stalno razvija); pozitivan odnos sa drugima (topli, zadovoljavajući i puni poverenja odnosi sa drugima); autonomija (pojedinaac je samoodređen i nezavisan, sposoban da se odupre pritiscima); kontrola nad okruženjem (osećaj kontrole i kompetentnosti u upravljanju okruženjem); svrha života (jasno postavljanje životnih ciljeva i uverenje da život ima svrhu). Primedba ovom modelu, upućena od strane Boniwell (2011), odnosi se na empirijski rezultat da svih šest komponenti mogu biti svedene na dve dimenzije. Iako se sve one javljaju kao važne, njihovo postojanje u modelu ipak deluje proizvoljno, u smislu da nije najjasnije šta bi se desilo ako bismo dodali još neku komponentu ovom modelu ili da li bi model opstao ukoliko bi jedan ili dva elementa izostala.

Druga značajna je teorija samoodređenja ili *SDT* (*self-determination theory*) koju su predložili Ryan i Deci (2000). Ona pretpostavlja postojanje tri bazične i neodvojive potrebe koje su univerzalne (mogu se naći u svim kulturama i različitim vremenima). To su: autonomija – potreba da osoba bira ono što radi i bude agent sopstvenog života; kompetentnost – potreba da čovek bude siguran u sebe i samopouzdan u onome što radi; odnos – potreba da pojedinac ima bliske i sigurne kontakte sa drugima, dok pokazuje autonomiju i kompetentnost. Teorija samoodređenja pretpostavlja da zadovoljavanjem ovih potreba, uvećani su motivacija za određenom aktivnošću, kao i opšte osećanje dobrobiti i blagostanja. Suprotno tome, kada je zadovoljavanje ovih potreba limitirano, postoji negativan uticaj na naše opšte funkcionisanje. Veći broj autora slaže se sa stanovištem da

tri navedene predstavljaju bazične potrebe, iako se potreba za samopouzdanjem, takođe, često pominje kao moguća četvrta (Wehmeyer & Shwartz, 1998). Ryan i Deci (2001) ukazuju na veliku razliku između teorija *PWB* i *SDT* objašnjavajući je time što autonomija, kompetentnost i odnos u okviru njihove teorije povećavaju i doprinose osećanju sreće i opštem stanju blagostanja, dok Ryff (1989) koristi ove koncepte da ih odredi i definiše.

Csikszentmihalyi (1999) je razvio koncept autoteličnog iskustva (*autotelic experience*) ili toka (*flow*) i autotelične ličnosti (*autotelic personality*) kao put do doživljaja sreće. Pojam opisuje određenu vrstu iskustva koje je toliko zanosno i ugodno da postane autotelično, odnosno vredno za sebe i bez nužne spoljašnje koristi. Osoba je u potpunosti uključena u aktivnost i funkcioniše svojim punim kapacitetom. Tipični izvori ovakvog iskustva su kreativne aktivnosti, igra, sport, muzika ili religijsko iskustvo. „Autotelične ličnosti su one koje imaju ugrađen takav tok iskustva relativno često, bez obzira na to što rade“ (*Ibid.*: 826). Iako, kako sam autor navodi, veza između toka i doživljaja sreće nije sasvim očigledna, fenomen toka može da objasni stanje ili iskustvo sreće, jer ljudi su srećni ne zato što nešto rade, već zbog načina na koji to rade (Boniwell, 2011).

Seligman (2002) je dao model autentične sreće u kojem razlikuje ugodan život (*pleasant life*), dobar život (*good life*) i smislen život (*meaningful life*). Ugodan život je posvećen postizanju zadovoljstva i ostvarivanju pozitivnih emocija. U životu koji je označen kao dobar, osoba koristi svoje dominantne snage za dobijanje zadovoljstva u aktivnostima koje voli da radi. Konačno, smislen život sastoji se u korišćenju ličnih snaga u službi nečega većeg od sebe. Zanimljivi su nalazi Seligmana i njegovih kolega (Peterson, Park & Seligman, 2005) koji pokazuju da ljudi koji učestvuju u aktivnostima koje pružaju odmor ili zabavu doživljavaju prijatna osećanja, zadovoljstvo, imaju višak energije i u tom trenutku srećniji su od onih koji traže značenje i upuštaju se u potragu za smislom. Međutim, dugoročno gledano, oni koji se zanimaju za postojanje, rade na razvoju svojih potencijala i sposobnosti, posvećuju se saznavanju, više su zadovoljni svojim životima.

Na osnovu iznetog, izgleda da u naporima usmerenim ka postizanju kvaliteta života ljudi teže samoaktualizaciji, realizovanju sebe i svoje prave prirode, frekventno ispoljavaju stanja „toka“, investiraju u lični rast i razvoj, traže značenje, ili ispoljavaju totalitet psihološke dobrobiti kroz autonomiju, kompetentnost i odnose sa drugima. Deluje da se kroz sve ove napore u objašnjenju dostizanja sreće provlači (samo)ostvarenost u različitim modalitetima ispoljavanja. Ovakva shvatanja prepoznatljiva su još u Aristotelovim (1980) spisima o sreći, koji naglašava da istinska sreća leži u vođenju života ispunjenog vrlinama i radeći ono što je



vredno truda, te je ostvarivanje ljudskih potencijala i postizanje sreće krajnji cilj čoveka.

Svaki čovek, dakle, poseduje određene potencijale. Delovanje prema ostvarivanju ličnih potencijala i samoostvarenje vode ka većem ispunjenju ličnosti. Napori da se živi u skladu sa sobom i svojim potencijalima, kongruencija između njih i čovekovih svakodnevnih aktivnosti koje preduzima u slobodnom vremenu, vodi ka doživljaju (samo)ostvarenosti i boljoj percepciji kvaliteta sopstvenog življenja. Samim tim, pri određenju i doseganju kvaliteta dokoličarskog obrazovanja nezaobilazna je potreba čoveka da se ostvari i razvije svoje potencijale. Putem dokoličarskog obrazovanja, kao što ističe Dattilo (2008: 93) „pojedinci mogu razviti i povećati svoje znanje, interesovanja, veštine, sposobnosti i ponašanja do nivoa u kome slobodno vreme može dati doprinos kvalitetu njihovih življenja“.

Savremeni modeli dokoličarskog obrazovanja uglavnom se baziraju na konceptu kvaliteta življenja i promovišu ga kao vrednost, ali i krajnji cilj takvog obrazovanja. (Kačavenda-Radić, 2009; Dattilo, 2008; Dattilo & Murphy, 1999). Jedan od njih su razvili Dattilo i Murphy (1999), a kasnije ga usavršio Dattilo (2008). U modelu se polazi od toga da, u potpunosti uzeti učešće u slobodnom vremenu znači imati mogućnost da se izraze talenti, demonstriraju sposobnosti i iskuse različite pozitivne emocije. Dokoličarsko obrazovanje treba da bude osmišljeno na način koji u najboljoj meri facilitira dokoličarsku ekspresiju svakog pojedinca. Ovakvo polazište nedvosmisleno ukazuje na potencijal dokoličarskog obrazovanja da pruža mogućnost svakom pojedincu da se ostvari i razvije lične potencijale. Tako, svi ljudi mogu da nauče „načine“ koji vode ka pozitivnom dokoličarskom iskustvu, i to razvijajući:

- Uvažavanje slobodnog vremena (razumevanje dokolice, uvažavanje koristi od slobodnog vremena, uviđanje fleksibilnosti u dokolici, identifikovanje konteksta za dokolicu);
- Osvešćenost u slobodnom vremenu (identifikovanje preferencija, refleksija na prethodno učestvovanje, uvažavanje aktuelnog učešća u slobodnom vremenu, projekcija budućeg slobodnog vremena, razumevanje veština, preispitivanje vrednosti i stavova, utvrđivanje zadovoljstva);
- Samoodređenje (preuzimanje odgovornosti, donošenje odluka, prekidanje učešća, asertivnost);
- Korišćenje resursa u slobodnom vremenu (identifikovanje ljudi, lociranje objekata, razumevanje zahteva participacije, uklapanje veština zahtevima aktivnosti, dobijanje odgovora);



- Sposobnost donošenja odluka (svest o sebi, vrednovanje slobodnog vremena, razvijanje samoodređenosti, sposobnost identifikovanja ciljeva, sposobnost rešavanja problema);
- Veštine socijalne interakcije (verbalno komuniciranje, neverbalno komuniciranje, razumevanje društvenih pravila, usvajanje socijalnih kompetencija, razvijanje prijateljstava);
- Veštine rekreacije (ohrabrivanje učesnika za odabir i razvijanje veština rekreacije koje imaju najveći potencijal za dostizanje zadovoljstva).

Sve nabrojane oblasti razvoja ili elementi programa dokoličarskog obrazovanja odnose se na poboljšanje kvaliteta slobodnog vremena, što nedvosmisleno vodi poboljšanju kvaliteta života uopšte. Na taj način profesionalci u oblasti dokoličarskog obrazovanja imaju zadatak da pozitivno utiču na život svih ljudi (*Ibid.:* 93).

U ovom i sličnim modelima, dakle, uzima se u obzir koncept ostvarenosti čoveka i u njima se mogu prepoznati različiti elementi prethodno prikazanih teorija. Tako, *samoostvarenost* se javlja kao spona između *kvalitetnog* obrazovanja i *kvaliteta* življenja u slobodnom vremenu.

## **Komunikaciono-tehnološka i medijska pismenost kao konstituenti kvaliteta življenja savremenog čoveka**

*Humana dimenzija tehnološkog razvoja.* Humana dimenzija tehnološkog razvoja ne ogleda se samo u efektima koje ima na čovekov život, nego i u činjenici da su nove tehnologije, nastale u tom razvoju, posledica stalnog umnožavanja i rezultat kvalitativnih i kvantitativnih promena u sferi čovekovih potreba. U filogenetskoj ravni, stalno je aktuelna potraga za inovativnim načinima i putevima zadovoljenja potreba čoveka. Nove tehnologije javljaju se kao rezultati ove potrage, kao sredstva koja treba čoveku da olakšaju svakodnevni život. Iz dinamičkog karaktera potreba proizilazi i dinamičnost procesa tehnološkog razvoja. Može se reći da on počinje od prve neminovnosti zadovoljenja jedne ljudske potrebe, da traje i da će trajati dok je čoveka.

Različitošću potreba koje dominiraju u pojedinim delovima sveta objašnjava se i različitost nivoa tehnološkog razvoja. Delovi sveta u kojima ljudi žive na „ivici egzistencije“, u kojima su sve snage stanovništva usmerene na zadovoljavanje osnovnih egzistencijalnih potreba, obično se kvalifikuju kao tehnološki nerazvijeni. Sa druge strane, društva koja „lako“ zadovoljavaju egzistencijalne potrebe, kod kojih su aktuelne „potrebe višeg reda“, slove za tehnološki razvijene zemlje.

Ovakva postavka dovodi nas do stava da je u osnovi svakog tehnološkog razvoja neki prethodni tehnološki razvoj. Iz premise da se u osnovi zadovoljenih viših potreba nalaze već zadovoljene niže potrebe, po silogizmu, možemo tvrditi da postignuti nivo razvoja savremene tehnologije jeste posledica ranijeg tehnološkog razvoja, ali i determinanta budućeg – nastavka tog razvoja.

Pored toga, kao humana obaveza i odgovornost razvijenih delova sveta nameću se najmanje dve stvari: prvo, dalji razvoj održivog tehnološkog napretka, i drugo, doprinos širenju tehnologija i njihovoj implementaciji u nerazvijenim delovima sveta. Doduše, tehnološka dostignuća koja su svrsishodna i delotvorna u jednoj sredini, ne moraju to biti i u drugoj. Ali, bitno je dovesti poslednja tehnološka dostignuća u kontekst *mogućnog*, u kontekst potencijalnog. Bez obzira da li će ona biti iskorišćena i upotrebljena, treba da budu dostupna kao jedno od opcioni sredstava pomoću kojih se mogu ostvariti ljudski potencijali. Tehnologije su tu, svakako, ne da komplikuju, već olakšaju život ljudi, a njihova upotreba treba da bude stvar izbora, a ne dostupnosti. Dostupnost treba da se podrazumeva.

Dakle, u kontekstu razmatranja kvaliteta življenja, nivo tehnološke razvijenosti jedne sredine može se posmatrati u domenu mogućnosti, potencijala, *mogućnog* koje stoji na raspolaganju pojedincu, nešto što on može (ne mora) koristiti, u skladu sa svojim vrednosnim orijentacijama, a u svrhu optimalnog ostvarenja potencijala.

Danas je gotovo nemoguće govoriti o kvalitetu ma kog segmenta života, pa i onog koje nazivamo slobodno vreme, bez pristupa modernim *informacionim i komunikacionim tehnologijama (ICT)*. Njihova pojava, dakle, rezultat je kontinuum tehnološkog razvoja. Uključuje razvoj novih procesa kroz istraživački rad, njihovu primenu u svakodnevnom životu, inovaciju u smislu oplemenjivanja starih tehnologija novim procesima i, konačno, nastanak nove tehnologije, koja je kvalitativno na višem stupnju od prethodne (Zulu, 2011). Većina modernih društava je u velikoj meri i u većini sfera digitalizovana, ona su *informaciona društva*, a unutar njih svakodnevni život potpomognut je upotrebom *ICT*-a. Kako navode Giulianelli i saradnici (2011) različite elektronske socijalne kompjuterske mreže, elektronsko učenje, elektronsko poslovanje, reklamiranje, slobodno vreme, vladine službe, samo su neke od sfera u kojima se *ICT* primenjuju, a koje ljudi mogu koristiti i u njima uživati. Iako se *ICT* mahom *a priori* uzimaju za preduslov kvaliteta u svim sferama ljudske delatnosti, te nije uobičajeno njihovo argumentovano isticanje kao jednog od preduslova kvalitetnog življenja, postoje autori koji eksplicitno ukazuju na ovaj momenat (Poysa & Lowyck, 2009; Amoretti & Casula, 2009; Fong, 2009).

Poseban problem je njihova neravnomerna dostupnost u svim delovima sveta. Prema rezultatima ispitivanja distribucije pretplatnika Interneta u 2006. godini, *Internacionalna telekomunikaciona unija – International Telecommunication Union (ITU)* utvrdila je da od ukupnog broja stanovnika u Americi, 80,7% su pretplatnici Interneta, u Evropi 72,4%, u Aziji 57,5%, a u Africi svega 10% (ITU, 2011). Takođe, utvrđeno je da i unutar pojedinih država postoji takozvani *digitalni raskol (digital divide)*, koga karakteriše nejednaka mogućnost pristupanja *ICT* od strane pripadnika različitog uzrasta, pola, nivoa zarade, socijalnih sredina i slično (Giulianelli *et al.*, 2011). Slično je i kod nas. Republički zavod za statistiku Srbije je izneo podatke iz 2007. godine koji pokazuju da 42,7% urbanih domaćinstava ima kompjuter, dok je taj procenat u ruralnim sredinama bio upola manji (21,6%) (Vukmirović, Pavlović i Šutić, 2007). Ovakvi i slični podaci u današnjem svetu su nesumnjivi indikatori (ne)kvaliteta življenja.

U cilju pronalaženja načina za povećanje dostupnosti *ICT* održane su mnogobrojne međunarodne i nacionalne konferencije po svetu. Za nas je zanimljivo da je njihov zajednički imenitelj isticanje potrebe za komunikaciono-medijskim obrazovanjem. U razvijenijim sredinama promovise se potreba postizanja najvišeg nivoa tog obrazovanja, dok je u nerazvijenijim aktuelna borba sa niskim nivoom *ICT* pismenosti. Kao ilustraciju, pomenimo *Nacionalnu konferenciju ICT politika (The National Information and Communication Technology (ICT) Policy Conference)*, održanu 2003. godine u Keniji. U zaključcima je istaknuto da je jedna od glavnih prepreka upotrebe *ICT* upravo nizak nivo ove pismenosti (Mwollo-Waema, 2005).

*Informaciono-komunikaciono-tehnološka pismenost*. Ovaj termin samo je jedan koji se danas koristi da označi više setova znanja i praktičnih veština. Pored njega, govori se o *kompjuterskoj pismenosti* (Watson, 2006; Easton & Easton, 2003); *kompjuterskoj svesti* (Watson, 2006; Preston, 2006; Tatnall & Davey, 2006); *tehnološkoj pismenosti* (Petrina, 2007); *digitalnoj pismenosti* (Rivoltella, 2008); *informacionoj pismenosti* (Catts & Lau, 2008; Tinio, 2003); *medijskoj pismenosti* (Poter, 2011; Thoman, 2008; Miletić, 2004); *informacionoj fluentnosti* (Oblinger, 2008); *fluentnosti sa informacionim tehnologijama* (CITL, 1999), i tako dalje. U osnovi, svaki od ovih termina nosi sadržaj pojmova koji se u zvaničnim dokumentima označavaju kao *informaciona pismenost* i/ili *ICT pismenost*.

Pod „informacionom pismošću“ najčešće se podrazumeva odrednica prihvaćena od strane UNESCO-vog Programa *informacija za sve – Information for All Programme (IFAP)*. Prema njoj, ovaj set veština podrazumeva kapacitet da se prepoznaju potrebe za informacijama, locira i evaluira njihov kvalitet, pribavi i pohrani informacija, da se ista koristi efektivno i u skladu sa etičkim načelima,

kao i da se informacija primeni kako bi se kreirala i prenosila znanja (Catts & Lau, 2008: 7).

*ICT pismenost* određuje se kroz isticanje dominantne uloge personalnih kompjutera, pa je ima smisla nazivati i *kompjuterskom pismošću*. U svrhu dalje konkretizacije, najzgodnijim nam se čini spisak elemenata koje su izdvojili autori Anderson i Van Weert (2002). Obuhvata, dakle, sledeće elemente:

- *Bazični koncepti informacionih i komunikacionih tehnologija* – ovaj element podrazumeva diferencijaciju osnovnih komponenata kompjuterskih sistema i razumevanje perifernih kompjuterskih komponenata, poznavanje šta se podrazumeva pod sistemskim softverom i softverskim aplikacijama i kako se oni koriste, svest o mogućnosti povezivanja kompjutera u lokalne i eksterne mreže i upoznatost sa funkcijama ovakvih povezivanja;
- *Upotreba kompjutera i uređivanje fajlova* – odnosi se na upotrebu kompjuterskih sistema i sporedne kompjuterske opreme, te vladanje komandama neophodnim za upotrebu softvera u svrhu dolaženja do željenih ishoda, na poznavanje koraka i komandi koje su potrebne da bi se izvele određene operacije, kao što su formatiranje diska, kopiranje diska, kreiranje direktorijuma i subdirektorijuma, spremanje i promena imena fajlova, uređivanje hard-diska i drugo;
- *Obrada teksta* – podrazumeva veštu i „inteligentnu“ upotrebu programa za obradu teksta u svrhu izrade dokumenata sa različitom tematikom. Ova komponenta podrazumeva veštine izrade dokumenata koji su jednostavni za čitanje, imaju određenu strukturu, mogu imati različite namene, spremnost za diskusiju o prednostima i nedostacima različitih elemenata određenih aplikacija za obradu teksta i drugo;
- *Rad u tabelarnim aplikacijama* – obuhvata razumevanje suštine tabelarnih softverskih aplikacija, to jest šta one predstavljaju i koja je njihova namena, kao i veštost u unošenju vrednosti za pojedine varijable i tumačenje promena koje ta unošenja uzrokuju;
- *Rad sa bazama podataka* – odnosi se na vešto snalaženje u bazama podataka. Pored znanja iz oblasti kompjuterskih tehnologija, ova komponenta podrazumeva razumevanje faza uspešnog rešavanja problema, mogućnost identifikacije problema koji se mogu rešiti pomoću elemenata unutar baza podataka, spremnost za korišćenje postojećih baza podataka i spremanje novih podataka u njih, pronalaženje, preuzimanje i korišćenje informacija iz određene baze uz strukturalan i racionalan pristup;

- *Sastavljanje grafičke (re)prezentacije* – podrazumeva sposobnost identifikacije oblika upotrebe različitih formi grafičkih reprezentacija u svakodnevnom životu, razumevanje veze između podataka i grafika, sposobnost pretvaranja podataka u adekvatne grafičke prezentacije, sposobnost upotrebe teksta i odgovarajućih grafičkih predstava u svrhu kreiranja prezentacija, sposobnost organizovanja jednostavnih *web* stranica sa tekstom i grafikama, uviđanje posledica primene različitih grafičkih elemenata za prezentaciju istih podataka, umeće identifikovanja situacija u kojima je poželjno koristiti grafike i umeće odabira adekvatnih grafika;
- *Komunikacija posredstvom kompjutera* – razumevanje načina na koje se može komunicirati, razmenjivati i vršiti kolaboracija u okviru jedne informaciono-komunikaciono-tehnološke mreže, sposobnost da se identifikuju različiti metodi i vrste komunikacije putem kompjuterskih mreža, veštine slanja i prijema poruka i dokumenata upotrebom *e-mail* servisa, umešnost u pronalaženju informacija tokom navigacije i pretraživanja *Interneta* i njegovog servisa *World Wide Web-a (WWW)*, kritičnost po pitanju kvaliteta svih informacija, poštovanje vlasništva i javno oglašavanje po pitanju vlasništva korišćene informacije, sposobnost upisivanja na *mailing* listu i učešće u video konferencijama, umeće slanja, prijema, čitanja i štampanja faksova upotrebom faksmodema i odgovarajućeg softvera;
- *Socijalna i etička pitanja upotrebe kompjutera* – prvenstveno se odnosi na razumevanje prednosti i mana upotrebe kompjutera sa opšteg društvenog aspekta, ekonomskih dobiti i nedostataka od upotrebe kompjutera, etičkih pitanja koja se postavljaju usled upotrebe kompjutera, sa posebnim naglaskom na probleme vlasništva, autorskih prava i kompjuterskih virusa, aktuelne situacije i trendove u kompjuterskim tehnologijama u odnosu na prošlost i raniji razvoj u oblastima hardvera, softvera i načina rada kompjutera;
- *ICT i rad* – podrazumeva poznavanje postojećih poslova u kompjuterskoj industriji, uključujući i razvoj kompjuterskih sistema i obezbeđivanje usluga, kao i na poznavanje mogućnosti primene *ICT* u različitim disciplinama koje nisu primarno zasnovane na njihovoj aplikaciji.

Što je više pobrojanih elemenata, i delova koji ih čine, zastupljeno u procesu obrazovanja, to je ono kvalitetnije. I opet, što je kvalitet obrazovanja viši, većma se doprinosi proširenju *mogućnog* kao konstituenta kvaliteta življenja.

*Medijska pismenost.* Razmatrajući kvalitet života u savremenom svetu i pravce u kojima bi obrazovanje trebalo da bude usmereno kako bi doprinelo njegovom povećanju, nezaobilazan je i fenomen *medijske pismenosti*. Thoman (2008) je vidi kao pristup obrazovanju u 21. veku. Ona obezbeđuje okvir za pristupanje, analizu, evaluaciju, kreiranje i participaciju kroz korišćenje poruka u različitim formama – od štampe, preko videa, pa sve do Interneta. „Medijska pismenost“, piše autorka, „izgrađuje razumevanje uloge medija u društvu, kao i ključne veštine istraživanja i samoizražavanja neophodnih građanima demokratskih društava“ (*Ibid.*: 42).

Ovako određena, medijska pismenost podrazumeva pet ključnih koncepta, koji se ne odnose toliko na čuvanje, koliko na efikasno i efektivno *procesuiranje* informacija u doživotnom odnosu sa medijima. Procesuiranje se odnosi na:

- *Efikasnost u rukovanju informacijama* – tiče se brzog pristupa informacijama i efikasnog pohranjivanja, kako bi im se na adekvatan način moglo ponovo pristupiti;
- *Mudro konzumiranje* – ističe razumevanje poruka koje nam dolaze u susret i donošenje mudrih odluka kroz korišćenje informacija kojima raspolažemo. Ovde se donekle prepoznaje i kritički odnos koji treba gajiti prilikom susreta sa medijskim porukama;
- *Odgovornost u produkciji medijskih poruka* – prevashodno se odnosi na poštovanje publike koja bi mogla da dođe u kontakt sa našim medijskim porukama i odgovornu komunikaciju i kolaboraciju u medijskom okruženju;
- *Aktivna participacija* – kroz upotrebu medija mi šaljemo poruke, dajemo svoj glas, učestvujemo u društvenom funkcionisanju.

Ključni koncepti medijske pismenosti, koji se odnose, kako na dekonstrukciju i analizu medijskih poruka, tako i na konstrukciju i kreiranje istih, su sledeći:

- *Autorstvo* – sve medijske poruke je neko napravio;
- *Format* – medijske poruke su konstruisane kreativnim jezikom kroz sopstvena pravila;
- *Publika* – ljudi različito razumeju različite medijske poruke;
- *Sadržaj* – mediji u sebi imaju ugrađene vrednosti, stavove i različite tačke gledišta;
- *Svrha* – većina medijskih poruka usmerena je na sticanje moći ili profita (*Ibid.*: 47).

Iz svega rečenog, jasno se prepoznaje kompleksan i multidimenzionalan odnos koji postoji između kvaliteta življenja i kvaliteta obrazovanja u kontekstu mogućnosti koje nude savremene *ICT*. Razumevajući aktuelan nivo tehnološkog

razvoja kao jedne od dimenzija potencijala i mogućnosti u kontekstu kvaliteta življenja u savremenom svetu, očigledna je pozicija obrazovanja u smislu podsticaja razvoja *ICT* i *medijske pismenosti*. Razvoj ovih veština bazični je preduslov funkcionisanja u savremenom društvu, kako u njegovim delovima koji se kvalifikuju kao razvijeni, tako i u onim koji se kreću ka tome. Sa druge strane, usvajanje i praktikovanje ovih veština otvara najšire mogućnosti daljeg, permanentnog obrazovanja koje se odvija u virtuelnim okruženjima. Drugim rečima, tek ovim putem dostignut određeni stepen kvaliteta življenja, preduslov je daljim obrazovnim mogućnostima, prevashodno kroz različite oblike *e-učenja*, naročito onog koje se odvija posredstvom globalne kompjuterske mreže Interneta.

*Kvalitet „življenja“ u virtuelnim svetovima.* Pored toga što nove tehnologije predstavljaju podršku i sredstvo unapređenja kvaliteta življenja u *stvarnom* svetu, one predstavljaju i osnovu za nastanak novih oblika udruživanja i socijalnog življenja – *virtuelnih svetova*. Virtuelni svetovi predstavljaju socijalne konstrukcije, a unutar njih se aktivno kreiraju verovanja, što dovodi do nastanka takozvanih *virtuelnih zajednica*. Koliko god da su ovi svetovi „virtuelni“, zajednice koje su njima obuhvaćene imaju sve karakteristike onih koje postoje u stvarnim okruženjima (Pearce & Artemesia, 2009: 17).

Ključne karakteristike virtuelnih svetova su sledeće:

- Podrazumevaju *prostor (spatial)* – u svojoj suštini oni su prostorni, a prostor može biti definisan grafičkim, tekstualnim ili hibridnim reprezentacijama virtuelnog prostora. Ova karakteristika posebno je zanimljiva sa aspekta ponašanja stanovnika unutar svetova. Manipulišući *sa i u* prostoru, participanti, zapravo, razvijaju forme ponašanja;
- Karakteriše ih *unutrašnja prostorno-vremenska bliskost (contiguous)* – odaju utisak geografske povezanosti i jedinstva, poseduju prostorni kontinuitet. Pojedini svetovi obezbeđuju konceptualnu povezanost kroz različite fiktivne konstrukte;
- Virtuelni svetovi su dostupni *istraživanju i ispitivanju (explorable)* – ova karakteristika značajno je uslovljena prethodnom. „Stanovnici“ ovih svetova mogu se neograničeno kretati, u okvirima ponuđenih mogućnosti;
- *Trajni* su (*persistent*) – jednako kao i realni svet, postoje neprekidno, aktivnosti unutar njih su „kumulativne“, omogućujući stanovnicima da održavaju i razvijaju sopstveni 'karakter' kroz svaku novu posetu svetu;
- Stanovnici imaju *otelotvorene stabilne identitete (embodied persistent identities)* – virtuelni svetovi podrazumevaju reprezentacije stanovni-



ka u vidu *avatara*, te se oni pojavljuju kao treća lica. Međutim, odnos između stanovnika i avatara je kompleksan problem na čijem se razumevanju tek radi. Kompleksnost proističe iz istovremenog višedimenzionalnog prisustva u realnim i virtuelnim svetovima, svesti o fizičkom i virtuelnom postojanju, maglovitosti preplitanja ova dva oblika egzistencije i slično;

- Virtuelni svetovi su *naseljivi (inhabitable)* – dostupni su naseljavanju i participaciji, što znači da je pojedinac slobodan da postane deo virtuelnog sveta, da živi unutar njega i aktivno doprinosi razvoju njegove kulture;
- Podrazumevaju *participaciju sa posledicama (consequential participation)* – prisustvo stanovnika je zaista deo funkcionisanja sveta i iskustva drugih stanovnika;
- Oni su *naseljeni (populous)* – u njima može stanovati gotovo neograničen broj stanovnika;
- Najzad, predstavljaju *kompletne svetove (Worldness)* – podrazumevaju koherentnost, kompletnost i konzistentnost u okviru okruženja virtuelnog sveta, estetike i pravila. Da bi se očuvao osećaj *svetskosti*, neophodno je da postoji karakteristična estetika sveta, sintaksa, vokabular i okvir koji je pogodan za proširivanje, koji je održiv i robusan (*Ibid.*: 18).

Navedene karakteristike nagoveštavaju da se u virtuelnim svetovima mogu uspostavljati i ispitivati ne samo segmentarni oblici ponašanja neophodni sa aspekta rešavanja konkretnih problema, već da se mogu proveravati globalna rešenja iz različitih domena (testiranje novih svetskih poredaka, funkcionisanja različitih društvenih sistema i slično). Virtuelni svetovi predstavljaju pogodna okruženja u kojima se odvija kvalitetno učenje. U okviru njih znanje se kreira i prenosi kroz socijalnu interakciju, učenje je participatorno, a učenici su aktivni, razvoj se dešava kroz stadijume, u međuodnosu saučesnika sa različitim nivoima iskustva, znanje nastaje kroz zajedničku smislenu aktivnost sa drugima i ono je u vezi sa praksom koja vlada u zajednici (Jones & Bronack, 2008).

Život u virtuelnim svetovima ima svoje posebnosti, a participacija u njima nosi specifične kvalitete, koji, pak, mogu imati direktne refleksije na sve sfere realnog življenja savremenog čoveka. Reperkusije su možda najpre vidljive u kvalitetu življenja u slobodnom vremenu. Proširuje se *okvir mogućnog* u kome čovek razvija svoje potencijale. Stoga, nećemo pogrešiti ako izdvojene opšte karakteristike kvaliteta dokoličarskog obrazovanja prepoznamo i kao opšte odrednice komunikaciono-medijskog obrazovanja.



## Zaključak

U humanističkoj perspektivi, kvalitet dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja odraslih nemoguće je sagledati van konteksta kvaliteta življenja u slobodnom vremenu. Ovi fenomeni se nalaze u složenom interakcijskom, interferirajućem i uzročno-posledničnom odnosu – međusobno se određuju i determinišu, te su istovremeno posledica jedan drugom.

Naše istraživanje je ukazalo na najrelevantnije *karakteristike kvaliteta* savremenog dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja. Iskristalisale su se sledeće: vrednosna obojenost – poželjna preferencija sa kognitivnim, motivacionim i emocionalnim aspektom; razvoj potencijala i samoostvarivanje ličnosti; okvir mogućnog (društveno-kulturna uslovljenost, istoričnost, klasnost i slično, naučnotehnoška, obrazovno-tehnoška, te komunikaciono-tehnoška i medijska uslovljenost, strategijska usmerenost); relativnost i promenljivost; kontinuiranost i trajnost; razvojnost u kvantitativnom i kvalitativnom smislu; različitost po opštosti i uporedivost stepena; označenost stvarnim i virtuelnim svetom. Izdvojene karakteristike međusobno su povezane i kroz svaku se prelamaju ostale.

Za odraslu populaciju, posebno bitnom odrednicom smatramo *samoostvarivanje* ličnosti, a (*samo*)*svest* o tome vodi dalje ka boljoj percepciji kvaliteta sopstvenog života. To, pak, može imati motivaciono-obrazovni karakter te uputiti čoveka da se uključuje u razne oblike dokoličarskog i komunikaciono-medijskog obrazovanja. Time podiže stepen samoostvarenosti i (*samo*)*svesti*, te tako iznova.

Uslovi življenja u savremenom svetu naglašavaju neophodnost posedovanja informaciono-komunikaciono-tehnoške i medijske pismenosti. Informaciono-komunikacione tehnologije proširuju okvir *mogućnog* u kome čovek razvija svoje potencijale. U tom kontekstu, *ICT* i medijsko opismenjavanje, kao obrazovne aktivnosti, javljaju se u svojstvu fundamenta za dalje korišćenje modernih obrazovnih mogućnosti zasnovanih na *e-učenju*.

## Korišćena literatura

- Amoretti, F. & C. Casula (2009). From digital divides to digital inequalities; in M. Khorsrow-Pour (Ed.): *Encyclopedia of information science and technology* (1114-1119). Hershey, New York: Information Science Reference (an imprint of IGI Global).
- Anderson, J. & T. Van Weert (2002). *Information and communication technologies in education*. Paris: UNESCO.
- Aristotel (1980). *Nikomahova etika*. Beograd: BIGZ.

- Boniwell, I. (2011). *The concept of eudaimonic well-being*. Retrieved from <http://positivepsychology.org.uk/pp-theory/eudaimonia/34-the-concept-of-eudaimonic-well-being.html>
- Brajša-Žganec, A., M. Merkaš & I. Šverko (2011). Quality of life and leisure activities: How do leisure activities contribute to subjective well-being?, *Social Indicators Research*, (102), 81-91.
- Catts, R. & J. Lau (2008). *Towards information literacy indicators*. Paris: UNESCO.
- Committee on Information Technology Literacy (CITL) (1999). *Being fluent with information technology*. Washington: National Research Council.
- Csikszentmihalyi, M. (1999). If we are so rich, why aren't we happy. *American Psychologist*, 54(10), 118-137.
- Dattilo, J. (2008). *Leisure education program planning: A systematic approach*. State College Pennsylvania: Venture Publishing.
- Dattilo, J. & W.D. Murphy (1999). *Leisure education program planning: A systematic approach*. State College (PA): Venture Publishing.
- Easton, G. & A. Easton (2003). Assessing computer literacy: A comparison of self-assessment and actual skills; in T. McGill (Ed.): *Current issues in IT education* (238-254). Hershey, London, Melbourne, Singapore, Beijing: IRM Press.
- Fong, M.W.L. (2009). Technology leapfrogging for developing countries; in M. Khorsrow-Pour (Ed.): *Encyclopedia of information science and technology* (3707-3714). Hershey, New York: Information Science Reference (an imprint of IGI Global).
- Giulianelli, D., G. Cruzado, R. Rodriguez, P. Martin-Vera, A. Trigueros & E. Moreno (2011). Reducing digital divide: Adult oriented distance learning; in F.V. Copolla-Ficarra, C. Castro-Lozano, C. Perez-Jimenez, E. Nicol, A. Kratky & M. Cippola-Ficarra (Eds.): *Advances in new technologies, interactive interfaces, and communicability* (62-72). Heidelberg, Dordrecht, London, New York: Springer.
- Grossman, A. H. (2000). Mobility for action: Advocacy and empowerment for the right of leisure, play and recreation; in A. Sivan & H. Ruskin (Eds.): *Leisure education, community development and populations with special needs* (55-63). Wallingford, New York: CABI Publishing (a division of CABI International).
- International Telecommunication Union – ITU (2011). *ICTs in Africa: Digital divide to digital opportunity*. Retrieved from [http://www.itu.int/newsroom/features/ict\\_africa.html](http://www.itu.int/newsroom/features/ict_africa.html)
- Jones, J.G. & S.C. Bronack (2008). Rethinking cognition, representations and processes in 3D online social learning environments; in P.C. Rivoltella (Ed.): *Digital literacy: Tools and methodologies for information society* (176-205). Hershey, New York: IGI Publishing.
- Kačavenda-Radić, N. (2010). Global perspective on leisure and preparation of professionals in leisure education; in S. Medić, R. Ebner & K. Popović (Eds.): *Adult education: The response to global crisis – Strengths and challenges of the profession* (191-205). Beograd, Brussels: Department of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy,

- University of Belgrade; Institute for Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade; Adult Education Society; European Ass. for Education of Adults.
- Kačavenda-Radić, N. (2009). Leisure education: Core issues and models, *Andragoške studije*, (2), 263-280.
- Kačavenda-Radić, N. (1997). Obrazovanje kao faktor kvaliteta življenja u slobodnom vremenu; u V. Matejić (Ur.): *Tehnologija, kultura i razvoj* (142-154). Beograd: Institut 'Mihajlo Pupin'.
- Kačavenda-Radić, N. (1992). *Refleksije o/i slobodnog vremena*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- Kačavenda-Radić, N. (2008). Tourist travel and leisure as values and some educational characteristics of adults, *Andragoške studije*, (1), 77-91.
- Kosar, Lj. i S. Rašeta (2005). *Izazovi kvaliteta*. Beograd: Viša hotelijerska škola.
- Maltby, J., L. Day & L. Barber (2005). Forgiveness and happiness: The differing contexts of forgiveness using the distinction between hedonic and eudaimonic happiness, *Journal of Happiness Studies*, (6), 1-13.
- Maslow, A.H. (1982). *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit.
- Miletić, M. (2004). Medijska pismenost: stvarnost, potrebe, mogućnosti; u *Zbornik radova sa međunarodnog skupa "Komunikacija i mediji u savremenoj nastavi"* (62-76). Jagodina; Beograd: Učiteljski fakultet; Institut za pedagoška istraživanja.
- Mwololo-Waema, T. (2005). A Brief history of the development of an ICT policy in Kenya; in F.E. Etta & L. Elder (Eds.): *At the crossroads: ICT policy making in East Africa* (25-43). Ottawa, Cairo, Dakar, Montevideo, Nairobi, New Delhi, Singapore: International Development Research Centre.
- Nikolić-Maksić, T. (2009). *Self-koncept i obrazovanje u slobodnom vremenu* (magistarska teza). Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Oblinger, D.G. (2006). *Learning Spaces*. EDUCAUSE
- Pearce, C. & Artemesia (2009). *Communities of play: Emergent cultures in multiplayer games and virtual worlds*. Cambridge (MA), London: The MIT Press.
- Pejatović, A. (2005). *Obrazovanje i kvalitet života*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- Peterson, C., N. Park & M.E.P. Seligman (2005). Orientations to happiness and life satisfaction: The full life versus the empty life, *Journal of Happiness Studies*, (6), 25-41.
- Petrina, S. (2007). *Advanced teaching methods for the technology classroom*. Hershey, London, Melbourne, Singapore: Information Science Publishing.
- Poter, Dž. (2011). *Medijska pismenost*. Beograd: Clio.
- Poysa, J. & J. Lowyck (2009). Communities in technology-enhanced environments for learning; in P. Rogers, G. Berg, J. Boettcher, C. Howard, L. Justice & K. Schenk (Eds.), *Encyclopedia of distance learning* (345-351). Hershey, New York: Information Science Reference (an imprint of IGI Global).

- Preston, C. (2006). A creative approach to educational computing: Key incidents in a typical life cycle; in J. Impagliazzo (Ed.): *History of computing and education 2 (HCE2): IFIP 19th World computer congress, WG 9.7, TC9: History of computing, Proceedings of the Second conference on the history of computing and education, August 21–24, 2006, Santiago, Chile (77–91)*. New York: Springer.
- Rivoltella, P. C. (2008). From media education to digital literacy: A paradigm change?; in P.C. Rivoltella (Ed.): *Digital literacy: Tools and methodologies for information society (217–230)*. Hershey (US), London (UK): IGI Publishing (an imprint of IGI Global).
- Rogers, C. R. (1969). *Freedom to learn: A view of what education may become*. Columbus (OH): Charles E. Merrill.
- Rojek, C. (2005). *Leisure theory: Principles and practices*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Rojek, C. (2010). *The labour of leisure*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE.
- Ryan, R.M. & E.L. Deci (2001). On happiness and human potentials: A review of research hedonic and eudaimonic well-being, *Annual Review of Psychology*, (52), 141–166.
- Ryan, R.M. & E.L. Deci (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being, *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
- Ryff, C.D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being, *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.
- Ryff, C.D., C.L. Keyes & D.L. Hughes (2003). Status inequalities, perceived discrimination, and eudaimonic well-being: do the challenges of minority life hone purpose and growth?, *Journal of Health and Social Behaviour*, 44(3), 275–291.
- Ryff, C.D. & B.H. Singer (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being, *Journal of Happiness Studies*, (9), 13–39.
- Savićević, D.M. (2002). *Filozofski osnovi andragogije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu – Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Seligman, M. E. P. (2002) Positive psychology, positive prevention and positive therapy; in C.R. Snyder & S. Lopez (Eds.): *Handbook of positive psychology (3–12)*. Oxford University Press.
- Sivan, A. & H. Ruskin (2000). Introduction; in A. Sivan & H. Ruskin (Eds.): *Leisure education, community development and populations with special needs (1–12)*. Wallingford, New York: CABI Publishing (a division of CABI International).
- Stake, R.E. (2001). Representing quality in evaluation; in A. Benson, D.M. Hinn & C. Lloyd (Eds.): *Visions of quality: How evaluators define, understand and represent program quality (3–12)*. Amsterdam, London, New York, Oxford, Paris, Shannon, Tokyo: JAI (An Imprint of Elsevier Science).
- Stebbins, R.A. (2006). *Serious leisure: A perspective of our time*. New Brunswick (U.S.A.), London (U.K.): Transaction Publishers.

- Stebbins, R.A. (2004). Serious leisure, volunteerism and quality of life; in J.T. Haworth & A.J. Veal (Eds.): *Work and leisure* (201–212). London, New York: Routledge.
- Swann, W.B.Jr., C. Chang-Schneider & K. Larsen McClarty (2007). Do people's self-views matter? Self-concept and self-esteem in everyday life, *American Psychologist*, 62(2), 84–94.
- Tatnall, A. & B. Davey (2006). Early computer awerness courses in Australian secondary schools: Curricula from the Late 1970s and Early 1980s; in J. Impagliazzo (Ed.): *History of computing and education 2 (HCE2): IFIP 19th World computer congress, WG 9.7, TC9: History of computing, Proceedings of the Second conference on the history of computing and education, August 21–24, 2006, Santiago, Chile* (107–116). New York: Springer.
- Thoman, E. (2008). *Literacy for the 21st century: An overview & orientation guide to media literacy education*. Malibu (CA): Center for Media Literacy (CML).
- Tinio, V. (2003). *ICT in Education*. New York: UNDP.
- Vukmirović, D., K. Pavlović i V. Šutić (2007). *Upotreba Informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2007*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- Watson, D. (2006). Forty years of computers and education: A roller-coaster relationship; in J. Impagliazzo (Ed.): *History of computing and education 2 (HCE2): IFIP 19th World computer congress, WG 9.7, TC9: History of computing, Proceedings of the Second conference on the history of computing and education, August 21–24, 2006, Santiago, Chile* (1–48). New York: Springer.
- Wehmeyer, M. & M. Shwartz (1998). The relationship between self-determination and quality of life for adults with mental retardation, *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 33(1), 3–12.
- World Health Organization – WHO (2006). *Quality of care: A process for making strategic choices in health systems*. Geneva: WHO Press.
- Zulu, S.F.C. (2011). Emerging information and communicatin technology policy framework for Africa; in E.E. Adomi (Ed.): *Frameworks for ICT policy: Government, social and legal issues* (115–134). Hershey (PA): Information Science Reference (an Imprint of IGI Global).

# QUALITY OF ADULT EDUCATION IN THE CONTEXT OF LEISURE, COMMUNICATIONS AND MEDIA

Nada Kačavenda-Radić, Tamara Nikolić-Maksić & Bojan Ljujić  
University of Belgrade, Faculty of Philosophy

## Abstract

The paper presents a general theoretical approach of the research project *Quality and models of education as a factor (of quality) of life in leisure and communications of adults*. The main purpose of this paper is an attempt to understand the content of concepts and their relationships as a basis for further theoretical and empirical examination.

We approach to the quality of leisure and communication-media education in the context of a complex quality of life paradigm of a modern man. First, we analyze the quality of education through the prism of the quality of life of adults in their leisure. There is to be found complex interactive, interfering and mutual causal relationship. Then, we consider the self-realization of personality as one of the dominant characteristics of the leisure education quality. It is shown how self-realization appears as a link between quality of education and quality of life in leisure. The third part of the paper is devoted to one of the common components of leisure education quality and communications-media education – being labeled by real and virtual world. Special emphasis is put on information-communication-technology and media literacy. They are nowadays a prerequisite and a necessary element of quality of life in all segments, even in the one that we call leisure.

As the most relevant, most general and common features of the adult education quality in context of leisure, communications and media, are identified as follows: marked by value – it is desirable preference with cognitive, motivational and emotional aspects; potentials development and self-realization of personality; a possibility framework (social and cultural dependence, historicity, class dependence, etc., scientific and technological, educational, technological and communication technology and media dependence, strategic orientation); relativity and variability; continuity and permanence; developmental aspect in quantitative and qualitative terms; the diversity of the generality and comparability of degrees; marked by real and virtual world. All these general characteristics are interconnected and through each characteristic the others are reflected.

**Key words:** quality of education, quality of life, leisure education, ICT and media literacy, leisure.